

CAP A LA IGUALTAT EN LA LLENGUA: DETECCIÓ I NEUTRALITZACIÓ DEL SEXISME LINGÜÍSTIC*

1. INTRODUCCIÓ

En aquest treball ens proposem d'analitzar el sexisme¹ que es manifesta en les realitzacions lingüístiques de la nostra llengua, centrant-nos en dos àmbits d'especialitat concrets: el dels mitjans de comunicació i el jurídic. L'objectiu és detectar les formes lingüístiques a través de les quals es manifesta aquest sexisme i oferir propostes per poder eliminar-lo.

Partim de la base que es tracta d'una qüestió plenament vigent, per tal com els usos discriminatoris d'un sexe respecte de l'altre (el femení respecte del masculí) són encara ben palpables en la llengua.

La primera consideració que cal fer per abordar aquest tema és la següent: quan parlem de llengua parlem també de societat, ja que partim de la creença que la llengua és un reflex de la societat que la utilitza. En aquest sentit, compartim plenament les paraules del Centre Unesco de Catalunya:² «El llenguatge no és una creació arbitrària de la ment humana, sinó un producte social i històric que influeix en la nostra percepció de la realitat. Com que ens transmet socialment les experiències acumulades per generacions anteriors, el llenguatge condiciona el nostre pensament i determina la nostra visió del món».

D'aquesta afirmació, se'n deriven tres idees que constituïran el punt (o els supòsits) de partida del nostre estudi:

* Parts d'aquest article van ser presentades al XI Congreso Luso-Hispano de Lenguas para Fines Específicos (Castelló, Universitat Jaume I, 2001) i al V Congrés Internacional sobre Llengües per a Finalitats Específiques (Canet de Mar, Universitat de Barcelona, 2001).

1. Entenem el sexisme «com el conjunt d'actituds que es caracteritza pel menyspreu o la desvaloració de tot el que són o fan les dones» (DIEC).

2. Centre Unesco de Catalunya (1992: 7).

- a. Les llengües, enteses com a producte social i històric, tenen un caràcter evolutiu.
- b. Les llengües no són sols un reflex de la nostra psique col·lectiva, sinó que condicionen la nostra percepció del món i ens fan actuar d'una manera determinada.³
- c. Actuar sobre la llengua (en el nostre cas, oferint propostes per evitar la discriminació sexista del llenguatge), pot contribuir en bona mesura a actuar sobre la societat (és a dir, sensibilitzar les persones sobre aquesta realitat i modificar els seus hàbits socials).

2. SEXISME SOCIAL I SEXISME LINGÜÍSTIC

La discriminació que el sexe femení ha patit tradicionalment en la nostra societat és un fet inqüestionable i, evidentment, la llengua, com a «producte social i històric», ho ha reflectit —i, de fet, ho reflecteix. El llenguatge és un instrument per a la creació de relacions interpersonals i socials i, per tant, per a la transmissió i el manteniment d'una cultura i d'un sistema social. El procés de socialització, mitjançant el qual els éssers humans aprenem i interioritzem els valors vigents en la nostra societat, es duu a terme sobretot a través del llenguatge, ja que aquest és el vehicle per excel·lència de la comunicació humana.

A través del llenguatge, doncs, organitzem la nostra percepció del món i la seva representació simbòlica. Per tant, com que el llenguatge que utilitzem és un producte cultural i social, reflecteix els aspectes que al llarg de decennis han configurat la nostra tradició cultural. Un d'aquests elements és, sens dubte, la concepció de la realitat des de l'òptica del mascle, cosa que condueix a manifestacions discriminatòries respecte al sexe femení. Sense anar més lluny, la connotació negativa o d'inferioritat que es té del sexe femení es reflecteix en diversos estereotips lingüístics, dels quals tenim nombrosos exemples, com

3. Resulta molt il·lustrativa, en aquest sentit, l'explicació de García Meseguer (1994: 23): «la lengua en la que nacemos a la vida inteligente es también el medio con arreglo al cual estructuramos nuestra forma de aprehender la realidad. Cuando pensamos, las ideas que vamos creando toman cuerpo en unos moldes cuya forma está predeterminada por la lengua que hablamos. Por ello y aunque no nos demos cuenta, nuestros conceptos, nuestras creencias y, en el límite, nuestra conducta, están en cierto modo, desde muy lejos, determinados por el lenguaje».

l'expressió *sexe débil* per referir-se a les dones. També hi ha mots i expressions que adopten significats diferents si es refereixen a homes o a dones, però sempre amb connotacions negatives en referir-se a aquestes: home alegre / dona alegre (de mala vida), home públic (polític) / dona pública (prostituta), un qualsevol / una qualsevol, etc. Una manifestació més de l'arrelament profund en la nostra cultura quant a la condició de subordinació de la dona respecte de l'home la tenim en els refranys populars, que indiquen clarament una determinada concepció negativa de la dona en la nostra societat i com n'està de profundament inserida en el nostre sentiment col·lectiu. N'hem trobat molts que mostren aquesta concepció, i aquests en són una mostra:

Alzina i dona, de cent una de bona.
 Dones i ases, perdició de cases.
 Dona i alzina, de cent una de fina.
 La figa, com la dona, quan torç el coll és bona.
 Quatre filles i una mare, cinc diables per a un pare.
 Si estar mal vols a ton plaer, vés per mar o pren muller.

Malgrat això, és cert que canvis importants es comencen a notar en la societat. L'establiment de drets per a les dones, que resultaven impensables fa uns anys; l'accés femení a la cultura i, en conseqüència, a llocs de treball tradicionalment reservats als homes; l'accés de les dones a cotes de poder inimaginables fa unes dècades, etc. ho corroboren. Tot plegat fa que la llengua hagi d'anar-se adaptant a la nova realitat, creant i donant validesa a formes inexistentes o incorrectes fins fa poc (així, per exemple, s'ha admès el terme *advocada* —i no *advocat*— per designar una dona que exerceix aquest ofici). Però, ¿podem afirmar que la llengua està realment preparada per a aquests canvis? És capaç de donar una resposta global a la nova realitat? Disposa dels mecanismes adequats per poder, fins i tot, avançar-se als canvis i esdevenir ella mateixa el motor del canvi?

Les consideracions que acabem d'apuntar permeten distingir dos conceptes relacionats entre si, però d'àmbit diferent: el sexisme social i el sexisme lingüístic. Així, mentre el primer fa referència al pla de la realitat, el segon afecta al pla de la llengua. D'aquesta manera, parlar

de sexisme lingüístic significa centrar-se en la «forma», i no en el «fons» del missatge comunicatiu. Com diu Garcia Meseguer (1994), una determinada situació de la realitat, sigui sexista o no, pot expressar-se lingüísticament de manera sexista o no sexista. Malgrat que sovint és difícil de fer aquesta distinció, cal fer l'esforç d'intentar-ho per aconseguir d'anar canviant els nostres hàbits lingüístics.

La gran majoria d'estudis que s'han fet sobre el sexisme en el llenguatge coincideixen a afirmar que hi ha una manca de representació simbòlica de les dones en la llengua. Lledó (1992) en destaca dos motius: a) la presència exagerada del masculí, i b) l'ús del masculí com a genèric.

La causa principal que hi ha al darrere de tot aquest assumpte sembla que és la falsa creença —d'ordre cultural i no lingüístic— que gènere gramatical i sexe són termes equivalents. Així, com explica García Meseguer, «la cultura patriarcal, al confondre el gènere con el sexo, consigue disfrazar la debilidad del varón identificándolo con la fortaleza del género masculino; y consigue ocultar la fortaleza de la mujer identificándola con la debilidad del género femenino» (1994: 242).

Sigui per un motiu o un altre, sembla clar que cal que duguem a terme canvis en el llenguatge per referir-nos a les dones. En aquest sentit, les autores del col·lectiu NOMBRA (1995: 9) argumenten el següent: «Los prejuicios, la inercia, o el peso de las reglas gramaticales, que, por otra parte, siempre han sido susceptibles de cambio, no pueden ni deben impedirlo».

El **què** cal fer és clar, però... **com** ho podem fer? Per respondre aquesta pregunta, proposem de seguir els passos següents:

- a. Detecció del sexisme lingüístic (de quina manera podem detectar el fenomen del sexisme en la llengua?).
- b. Manifestació del sexisme lingüístic (a través de quines realitzacions lingüístiques concretes es materialitza aquest sexisme?). Aquest punt implicarà fer un estudi de la casuística detectada en els àmbits d'especialitat estudiats.
- c. Estudi dels mecanismes que ofereix la llengua per neutralitzar aquestes realitzacions sexistes. Es tracta de veure els avantatges i els inconvenients de cada mecanisme per disposar així de criteris vàlids a l'hora de fer la nostra tria. Ja avancem que no existeix una solució màgica, única i vàlida per a tots els casos, sinó que dependrà, en

cada moment, del context on es trobi cada manifestació lingüística i del criteri de qui la realitzi.

3. DETECCIÓ DEL SEXISME EN LA LLENGUA

La proposta de García Meseguer (1994) és una bona orientació per detectar sexisme en el llenguatge i, per tant, la prendrem de base per a l'estudi del nostre corpus.

L'autor proposa aplicar una regla que, segons ell, resulta pràcticament infal·lible: la regla d'inversió. Consisteix a canviar qualsevol paraula amb marca de sexe per la seva oposada i veure com queda la frase modificada (per exemple, en una frase canviaríem *home* per *dona*, i viceversa; *muller* per *marit*, i viceversa, etc.). Si la nova frase no és estranya o sorprenent, considerarem que no hi ha sexisme en la primera. En el cas contrari, la frase origen serà sexista.⁴

4. MANIFESTACIONS DE SEXISME LINGÜÍSTIC

Presentem, en aquest apartat, una síntesi de la tipologia de casos de sexisme lingüístic detectat en cada un dels dos àmbits d'especialitat que hem estudiat: el llenguatge jurídic i els mitjans de comunicació escrits. Els exemples de llenguatge jurídic són extrets d'un corpus de 30 documents jurídics de caràcter divers. Els exemples dels mitjans de comunicació són extrets dels principals diaris en català: l'«Avui», «El Periódico» i «El 9 Nou». En cada cas, presentarem primer la frase o el paràgraf que considerem sexista i després una proposta (o diverses) de

4. Hi ha altres propostes per detectar el sexisme en la llengua. Per exemple, Bengoechea (1999) proposa fer una crítica textual a través de tres àmbits:

1) Examinar el vocabulari, les metàfores i les combinacions lèxiques utilitzades per veure com es descriu dones i homes, en quin ordre apareixen, quins adjectius i adverbis s'hi associen, quins verbs expressen la seva activitat, quines imatges apareixen, etc.

2) Examinar el subjecte, l'agent i la transitivitat de l'oració: quan les dones són el subjecte?, quan apareixen com a receptores?

3) Examinar el discurs: a qui va dirigit?, quin és el subjecte implícit?, com es percep el missatge?, què s'accepta passivament?, etc.

redacció no sexista. Per facilitar l'anàlisi del corpus, hem agrupat els exemples en cinc àmbits d'estudi: el masculí genèric, els gentilicis, els noms idèntics en masculí i en femení, els càrrecs i les professions, i els tractaments sense simetria. En el capítol cinquè comentarem les característiques, els avantatges i els inconvenients dels diversos mecanismes que tenim a l'abast per evitar el sexisme lingüístic.

4.1. *L'ús del masculí genèric*

És un fet conegut que habitualment utilitzem les formes masculines —sobretot en plural— per designar col·lectius en què s'inclouen persones d'ambdós sexes. És el que es coneix per genèric masculí; és a dir, el masculí es considera la forma no marcada per designar un col·lectiu, de manera que una frase com «els veïns de Charing Cross, el carrer on vivia el noi mort, també recorden haver vist Diego amb aquell home» («El Periódico», 10-05-2000) tant pot significar el conjunt de veïns *hombres* com el conjunt de veïns i veïnes. En canvi, el femení es considera la forma marcada i no pot expressar una col·lectivitat que englobi persones dels dos sexes; només pot fer referència a persones de sexe femení.

Aquest és un fenomen ben conegut, i considerat normatiu. Ara bé, cal tenir en compte, si hom es fa el propòsit d'intentar no discriminar amb la llengua, que l'ús del genèric masculí d'una manera constant i indiscriminada condueix molt sovint a l'ocultació de la dona i, fins i tot, en alguns casos, pot comportar situacions d'ambigüitat semàntica provocada precisament per la doble naturalesa del masculí: com a designador d'un conjunt de persones de sexe masculí, o com a genèric i, per tant, designador d'un conjunt de persones de tots dos sexes.

És cert, com ja hem dit, que aquesta circumstància es produeix perquè la llengua és un producte social i cultural, és el resultat d'un bagatge cultural de moltes generacions que ha anat deixant un pòsit que configura la realitat lingüística actual. Però també és cert que la llengua no és estàtica, sinó tot al contrari: evoluciona, canvia, s'adapta a les noves situacions. Per això, considerem que cal fer un esforç per trobar alternatives a l'ús del genèric masculí que no amaguin la dona o la situïn en un pla d'inferioritat respecte de l'home. Pensem que cal fer-ho sempre

que sigui possible —en alguns casos és relativament senzill d'utilitzar un nom col·lectiu que englobi els dos sexes, o bé canviar una mica el redactat d'una frase per aconseguir el propòsit desitjat—, però procurant respectar sempre la naturalitat i harmonia de la llengua. És a dir, convé bandejar aquelles solucions que comportin una dificultat excessiva o que enrareixin molt el redactat. Que no ens passés que el remei fos pitjor que la malaltia! Vegem a continuació un seguit d'exemples del masculí genèric, acompanyades d'una proposta de redacció no sexista.

4.1.1. Àmbit jurídic

- (a) **ESTRANGERS** (Títol - sol·licitud de permís de treball i residència)
- (a') **PERSONES ESTRANGERES**
- (b) Signatura de l'**autoritzat** (sol·licitud de permís de treball i residència)
- (b') Signatura de la **persona autoritzada**
- (c) Si no se'n dona conformitat, l'**inspector en cap** dictarà una resolució motivada, sense cap perjudici que pugui ordenar que s'ampliïn les actuacions practicades durant un termini no superior a tres mesos. (notificació de proposta de resolució). [l'inspector en cap: tant pot ser un home com una dona]
- (c') Si no se'n dona conformitat, l'**la inspector/a en cap** dictarà una resolució motivada, sense cap perjudici que pugui ordenar que s'ampliïn les actuacions practicades durant un termini no superior a tres mesos.
- (d) El 30 d'octubre de 2001 es va notificar a l'**interessat** que s'iniciaven els tràmits d'audiència. (resolució) [l'interessat: Maria Pomés Ortigues]
- (d') El 30 d'octubre de 2001 es va notificar a la **interessada** que s'iniciaven els tràmits d'audiència.
- (e) La persona que actuï en representació del **demandat** ha de tenir la seva autorització mitjançant un poder.
- (e') La persona que actuï en representació del **demandat o de la demandada / de la part demandada** ha de tenir la seva autorització mitjançant un poder.

- (h) **El treballador** presta els seus serveis amb la categoria professional de... (contracte de treball).
- (h') **El/La treballador/a** presta els seus serveis amb la categoria professional de...
- (i) SOL·LICITO AL JUTJAT:
1. Que tingui per presentat aquest escrit, amb les seves còpies i documents adjunts.
 2. Que l'admeti i que tingui per interposada demanda de judici verbal sobre interdicte d'obra nova, en nom **del meu representat** contra l'entitat mercantil...
 3. (...)
(demanda de judici verbal)
- (i') SOL·LICITO AL JUTJAT:
1. Que tingui per presentat aquest escrit, amb les seves còpies i documents adjunts.
 2. Que l'admeti i que tingui per interposada demanda de judici verbal sobre interdicto d'obra nova, en nom **del meu representat** (si és un home) / **de la meva representada** (si és una dona) contra l'entitat mercantil...
 3. (...)
(demanda de judici verbal)

4.1.2. Àmbit dels mitjans de comunicació

- (a) «(...) va real·lotjar entre els anys 1969 i 1971 unes 15.000 persones —un 25% de les quals **gitanos**— en 2.640 pisos diminuts». («Avui», 30-04-2000)
- (a') (...) va real·lotjar entre els anys 1969 i 1971 unes 15.000 persones —un 25% de les quals d'ètnia **gitana**— en 2.640 pisos diminuts.
- (b) «**Els professors** del col·legi espanyol Cañada Blanch, on estudiava Diego, coneixien bé l'assassí». («El Periódico», 10-05-2000)
- (b') **El professorat** del col·legi espanyol Cañada Blanch, on estudiava Diego, coneixia bé l'assassí.
- (c) «Els que tenen antecedents per abusos de menors no poden treballar en res relacionat amb **els nens**». («El Periódico», 10-05-2000)

- (c') **Qui** tingui antecedents per abusos de menors no pot treballar en res relacionat amb **la infància**.
- (d) «Tutelar **un incapacitat** és un servei noble que **uns quants ciutadans** presten a la societat». («El Periódico», 29-12-2000)
- (d') Tutelar **una persona incapacitada** és un servei noble que **alguna gent** presta a la societat.
- (e) «**Els negociadors palestins i israelians** mantenen reserves importants». («El Periódico», 29-12-2000)
- (e') **Les delegacions palestina i israeliana** mantenen reserves importants.
- (f) «Les víctimes d'ETA repudien l'homenatge del Parlament basc. Afirmen que l'acte no té el rigor que mereix la memòria **dels assassins**». («El Periódico», 29-12-2000)
- (f') Les víctimes d'ETA repudien l'homenatge del Parlament basc. Afirmen que l'acte no té el rigor que mereix la memòria de **les persones assassinades / de les víctimes**.
- (g) «**Els malalts** de càncer de laringe demanden la indústria tabaquera». («Avui», 04-01-2001)
- (g') **Les persones afectades** de càncer de laringe demanden la indústria tabaquera.
- (h) «Un 47% d'**avis** majors de 80 anys amb demència tenen Alzheimer». («El 9 Nou», 30-10-2000)
- (h') Un 47% de **la gent / les persones** major(s) de 80 anys amb demència tenen Alzheimer.
- (i) «El 2000 **van néixer 77 nens** més als hospitals d'Osona i el Ripollès que l'any anterior». («La Marxa», 12-01-2001)
- (i') El 2000 **hi va haver 77 naixements** més als hospitals d'Osona i el Ripollès que l'any anterior.
- (j) «**Els treballadors** de Puigneró ja estan al corrent de cobraments». («El 9 Nou», 12-01-2001)
- (j') **La plantilla / El personal** de Puigneró ja està al corrent de cobraments.

4.2. *Gentilicis*

És molt freqüent utilitzar els gentilicis en masculí tot fent referència al conjunt d'habitants —homes i dones— d'un país, d'una ciutat, etc. També és molt senzill d'evitar aquest fet utilitzant construccions o termes que englobin les persones d'ambdós sexes. Per exemple, en lloc de *els catalans* podem dir, segons el context: els catalans i les catalanes, el poble català, la nació catalana, Catalunya, etcètera. Vegem-ne alguns exemples.

4.2.1. *Àmbit dels mitjans de comunicació*

- (a) «Tot i el descontentament amb la situació actual, **els magribins** no temen que es repeteixi un clima tan enrarit com el que es va viure al febrer». («El Periódico», 30-04-2000)
- (a') Tot i el descontentament amb la situació actual, **la població / la comunitat magribina** no tem que es repeteixi un clima tan enrarit com el que es va viure al febrer.
- b «**Els palestins** no accepten que es limiti el retorn de **refugiats** originaris de territoris que formen part d'Israel». («El Periódico», 29-12-2000)
- (b') **L'Autoritat Nacional Palestina** no accepta que es limiti el retorn de **les persones refugiades** originàries de territoris que formen part d'Israel.

En canvi, a la mateixa notícia hi apareix la frase següent:

- (b'') «**Israel** no accepta que la sobirania sobre l'esplanada de les mesquites (...) passi a ser **palestina**». («El Periódico», 29-12-2000)

on, amb bon criteri, hi apareix **Israel** en lloc d'**els israelians**, i **palestina** en lloc d'**els palestins**.

- (c) «A Catalunya, a més, es va acceptar que allò que **els catalans** tenim de més íntim com a nació —la llengua i la cultura— es cedís al poder públic». («Avui», 03-01-2001)
- (c') A Catalunya, a més, es va acceptar que allò que **el poble català / el nostre país** té de més íntim com a nació —la llengua i la cultura— es cedís al poder públic.

- (d) «**Els palestins** demanen continuïtat territorial per al seu futur Estat». («El Periódico», 29-12-2000)
- (d') **Palestina / El poble palestí** demana continuïtat territorial per al seu futur Estat.

4.3. Noms idèntics en masculí i en femení

En el cas de noms que no tenen variació de gènere, és l'article qui ens indica si es tracta d'un substantiu masculí o femení. En molts exemples trobats, veiem que també s'utilitza el masculí per designar un grup humà en què hi pot haver tant persones d'un sexe com de l'altre. En aquests casos és fàcil també trobar construccions alternatives per evitar l'ús del masculí quan parlem de grups on hi ha representats els dos sexes. Vegem-ne un parell d'exemples.

4.3.1. Àmbit jurídic

- (a) **Els agents** van arribar al lloc de l'accident poc minuts després.
- (a') **La guàrdia urbana / la policia** va arribar al lloc de l'accident pocs minuts després.
- (b) Per aquest motiu, **el responsable** de l'administració de l'entitat haurà de comparèixer personalment o per mitjà de representant el proper dia...
- (b') Per aquest motiu, **el personal responsable / qui sigui responsable** de l'administració de l'entitat bancària haurà de comparèixer personalment o per mitjà de representant el proper dia...

4.3.2. Àmbit dels mitjans de comunicació

- (a) «Mentrestant, la solidaritat amb **els immigrants** d'El Ejido ha arribat a Barcelona». («El Periódico», 30-04-2000)
- (a') Mentrestant, la solidaritat amb **la població immigrada / el col·lectiu immigrant** d'El Ejido ha arribat a Barcelona.
- (b) «**Els agents** es van limitar a facilitar a la criatura un telèfon d'emergència». («El Periódico», 10-05-2000)
- (b') **La policia** es va limitar a facilitar a la criatura un telèfon d'emergència.

4.4. Càrrecs i professions

Com ja hem dit, l'accés de la dona a determinats càrrecs i oficis exercits tradicionalment per homes provoca necessàriament canvis en els termes de designació d'aquests càrrecs i professions. Hi ha casos en què la llengua fàcilment s'ha adaptat a la nova situació; per exemple, aquells casos en què ja existia un terme femení per designar un càrrec o una professió, encara que amb un valor semàntic diferent. És el cas, per exemple, d'*alcaldessa*, que ha passat de significar 'l'esposa de l'alcalde' a designar 'la dona que exerceix el càrrec d'alcalde'. Així, ja no diem 'la Sra. Dolors Rovira, *alcalde* d'Espinelves', sinó 'la Sra. Dolors Rovira, *alcadessa* d'Espinelves'. S'ha produït, doncs, un canvi de significat d'una paraula amb una important tradició d'ús. El fet que la paraula *alcaldessa* —encara que amb un altre sentit— ja existís i s'utilitzés habitualment ha facilitat que, en el moment en què hi ha hagut dones que han exercit d'alcadesses, hem tingut ja a l'abast el terme *natural* per designar-les. Per tant, avui dia hi ha alcaldes i alcaldesses i la llengua, en aquest cas, s'ha adaptat fàcilment a la nova situació.

Hi ha altres casos en què aquesta adaptació també es produeix fàcilment: en noms com 'ministre-ministra', 'president-presidenta', 'mestre-mestra', etc. en què, seguint les normes de derivació, només cal afegir o canviar l'última lletra del mot masculí per la *a* del femení.

Però hi ha altres casos en què costa més que tingui lloc aquesta adaptació. Ja sigui perquè es tracta de professions encara poc permeables a la introducció de les dones (per exemple, és estrany encara sentir 'una informàtica', 'una pilota d'aviació', 'una busa', etc.); ja sigui perquè s'usa encara el terme masculí per designar la professió, independentment de si qui l'exerceix és un home o una dona (per exemple: 'avui està de guàrdia l'advocat Sra. Maria Barnils i Orriols', 'aquesta és la metge que em va visitar', etc.). Cal dir que també es produeix, encara que de manera molt més anecdòtica, el fet invers: algunes professions tradicionalment desenvolupades per dones es consignen en femení. Per exemple: les dones de la neteja, les infermeres, etc. Però també hi ha homes que es dediquen a la neteja, de manera que és més adequat dir 'el personal de la neteja'; o bé, qui no ha sentit mai una frase com: 'els metges i les infermeres d'aquest

hospital són molt atents?’), com si no hi hagués metgesses ni infermers.

El català és una llengua de gènere i no hi ha res, en principi, que impedeixi de crear i utilitzar les noves formes femenines per a càrrecs i professions. Pensem que la llengua s’ha d’adaptar a la nova situació social, malgrat que això signifiqui, en alguna ocasió, començar a introduir i usar mots no reconeguts encara per la normativa.⁵ Vegem-ne algun exemple.

4.4.1. Àmbit jurídic

- (a) Josep Pérez Dalmau, **procurador** dels tribunals.
- (a’) Montserrat Casas Deulofeu, **procuradora** dels tribunals.
- (b) **El jutge** va dictaminar que era innocent. (jutge: Ramon Vinyoles i Sànchez)
- (b’) **La jutgessa** va dictaminar que era innocent. (jutgessa: Meritxell Ortiz i Pi)
- (c) Interposar un recurs permetrà **al demandat** guanyar temps.
- (c’) Interposar un recurs permetrà guanyar temps.
- (d) La invalidació **del testimoni** causarà...
- (d’) La invalidació **de testimoni** causarà...
- (e) **El testimoni** ha de comparèixer dins el termini establert.
- (e’) **Cada testimoni** ha de comparèixer dins el termini establert.

4.4.2. Àmbit dels mitjans de comunicació

- (a) «Ni **alcalde** ni **regidors** fan declaracions sobre immigració perquè consideren que s’escapa de les seves competències». («El Periódico», 30-04-2000)

5. En aquest sentit, l’Associació de Dones Periodistes de Catalunya fa l’afirmació següent: «(...) no ha de fer cap por forçar el llenguatge, adaptar-lo a les noves realitats que van sorgint. La relació entre llengua i cultura és, paradoxalment, complicada. Són com el peix que es mossega la cua. La nostra cultura és de tradició patriarcal i això s’ha reflectit en l’ús de la llengua amb la incorporació de determinats conceptes i expressions transmises generació rere generació. Aquests pòsits s’han fixat de tal manera que ja formen part de la nostra cultura i és per això que, si bé la societat avança, costa que la llengua se’n faci ressò. Només hi ha una manera d’interrompre aquest cercle viciós: forçar el llenguatge i encabir-lo en la nova realitat». (1999: 27)

- (a') **L'Ajuntament** no fa declaracions sobre immigració perquè considera que s'escapa de les seves competències.
- (b) «**Tècnics** de l'Eixample revisaran les obres de la Sagrada Família». («El Periódico», 29-12-2000)
- (b') **El personal tècnic** de l'Eixample revisarà les obres de la Sagrada Família.
- (c) «Dimite **un alto cargo** de Exteriores en Chile para demandar al ex general». Sota d'aquest titular hi apareix la frase següent, en què s'identifica qui és aquest alto cargo:
«Hertz es **la primera funcionaria** del Gobierno que dimite desde la detención del ex director». («El País», 04-11-1998)
- (c') Dimite **una funcionaria** de Exteriores en Chile para demandar al ex general.
- (d) «Muere apuñalada **una mujer soldado** israelí en Jericó». («El País», 08-10-98)
- (d') Muere apuñalada **una militar** israelí en Jericó.
- (e) «**La jutge** deslliura la Junta d'Aigües del cas Puigneró». («El 9 Nou», 12-01-2001)
- (e') **La jutgessa / la titular del jutjat X** deslliura la Junta d'Aigües del cas Puigneró.

4.5. *Tractaments que no tenen simetria*

Una altra forma de sexisme lingüístic és utilitzar per a les dones formes de tractament que no tenen simetria amb els homes, o que en denoten submissió. Vegem-ne algun exemple.

4.5.1. *Àmbit jurídic*

- (a) **Srta.** Mercè Gratacós.
- (a') Mercè Gratacós / **Sra.** Mercè Gratacós.
- (b) Mercè Gratacós, **Sra. de** Monllor
- (b') La Sra. Gratacós.

- (c) Els compradors, Josep Mateu i **la seva esposa**.
- (c') Els compradors, Josep Mateu i Sofia Cantalosella.

5. MECANISMES PER EVITAR EL SEXISME LINGÜÍSTIC

Després d'analitzar casos concrets de manifestacions de sexisme lingüístic i de proposar per a cada cas solucions alternatives per evitar-les, presentem a continuació un quadre-resum dels mecanismes existents per evitar el sexisme lingüístic.

<i>Context</i>	<i>Proposta no sexista</i>	<i>Casos en què és pertinent aplicar-la</i>	<i>Particularitats</i>	<i>Exemples</i>
Referència a un sexe concret	Ús del masculí o del femení, segons correspongui en cada cas	<p>— En noms i adjectius amb dues marques de gènere amb valor semàntic equivalent.⁶</p> <p>— En termes per designar càrrecs i professions.</p>	<p>— Cal respectar la concordança de gènere amb altres mots relacionats.</p> <p>— Quan la forma femenina i masculina coincideixen, cal diferenciar-los mitjançant l'article.</p>	<p><u>Un</u> advocat molt bo:: Una advocada molt bona.</p> <p>El procurador, Sra. Anna Ripoll Ribalta:: La procuradora, Sra. Anna Ripoll Ribalta.</p> <p>El cap de l'oficina de Recaptació:: La cap de l'oficina de Recaptació.</p>

6. Quant als casos en què la marca de gènere comporta un valor semàntic diferent (general / generala = muller del general; home públic / dona pública) és preferible no emprar aquest mot en referir-nos a una persona i substituir-lo per un altre (o expressió) que comporti un valor semàntic equivalent però sense coincidència formal (l'esposa del general). Només així podrem aconseguir que a llarg termini la dissimetria en el significat (que generalment col·loca les dones en una posició d'inferioritat respecte dels homes) acabi desapareixent i el significat esdevingui plenament simètric.

<i>Context</i>	<i>Proposta no sexista</i>	<i>Casos en què és pertinent aplicar-la</i>	<i>Particularitats</i>	<i>Exemples</i>
Referència exclusiva al gènere femení (tractaments personals)	Supressió de tractaments personals femenins sense simetria	— Quan el tractament personal no té simetria per referir-se al sexe masculí.		Srta. Ruth Virgili: __Ruth Virgili/ Sra. Ruth Virgili. Maria Feixa, Sra. de Molins:: La Sra. Feixa.
Referència a tots dos sexes	Ús d'ambdós gèneres (sense abreujar o abreujats)	— Quan la solució generada no és poc natural ni confusa. ⁷	— Si les paraules masculina i femenina són iguals, es pot repetir l'article i deixar la paraula una sola vegada (els i les artistes de la companyia són d'una qualitat excepcional). — La proposta no és recomanable quan un dels dos articles va apostrofat (<u>la</u> i l'estudiant) o quan van seguides d'adjectius i participis que varien (<u>els</u> i <u>les</u> artistes presents i presentades)	Els diputats i les diputades del Parlament de Catalunya.
Referència a tots dos sexes	Ús d'ambdós gèneres separats per barra inclinada.	— Si no entrebanca considerablement la lectura del text.	— S'aplica a substantius, i adjectius i participis relacionats.	El primer comprador:: El/la primer/a comprador/a.

7. En aquests casos es pot recórrer sovint a altres recursos, com ara l'ús dels pronoms febles, els possessius, paraules genèriques...

<i>Context</i>	<i>Proposta no sexista</i>	<i>Casos en què és pertinent aplicar-la</i>	<i>Particularitats</i>	<i>Exemples</i>
Referència a tots dos sexes	Ús de masculins com a forma abstracta.	— Quan no fa referència a col·lectius mixtos.	— Cal respectar la concordança amb els pronoms. — Cal evitar l'ús abusiu d'aquest recurs per no reforçar estereotips masclistes.	Un funcionari autoritzat ha de compulsar el document.
Referència a tots dos sexes	Ús de paraules genèriques reals (mots epíccens),⁸ —ja siguin masculins o femenins.	— Quan hi ha substantius no marcats de caràcter col·lectiu.		Els electors:: L'electorat. Els funcionaris:: El personal funcionari/ el funcionariat.
Referència a tots dos sexes	Ús de noms abstractes	— Quan hi ha noms abstractes.		Els redactors:: La redacció. Els veïns:: El veïnat.
Referència a tots dos sexes	Reformulació de la frase.	— Quan no és possible emprar una fórmula neutra.	— Cal evitar les frases impersonals si generen ambigüitat.	En aquella època l' home (sentit genèric) vivia precàriament:: En aquella època es vivia precàriament. La invalidació del testimoni causarà... La invalidació de testimoni causarà...

8. Els mots epíccens són el que designen indiferentment els individus de sexe masculí i de sexe femení d'una espècie. Poden ser de gènere masculí (pària, testimoni) o femení (criatura, víctima). En qualsevol cas, però, són comuns per als dos sexes i no expressen diferència de sexe quan estan indeterminats. Ex. Diverses persones van ser **testimonis** de l'accident / Hi va haver 117 **víctimes** en l'assalt al teatre rus (en aquest cas «testimonis» i «víctimes» fan referència tant a homes com a dones).

CONCLUSIÓ

El llenguatge que utilitzem és un producte cultural i social; és reflex dels valors, els tòpics i els estereotips de la nostra cultura i la nostra societat. Una de les característiques de la nostra tradició és el predomini de la cultura patriarcal, la qual cosa ha comportat sovint —i comporta encara— la discriminació social de les dones. La llengua no escapa a aquesta situació sinó que la reproduceix i n'és un dels mecanismes de transmissió de generació en generació.

Considerem que hem d'esforçar-nos per tal d'introduir canvis en els nostres usos lingüístics, orientats a fer visibles les dones, sense que els prejudicis i les regles gramaticals ens serveixin d'excusa, per tal de fer de la llengua un model de transmissió de valors respectuosos envers totes les persones, independentment del seu sexe.

En aquest treball hem exposat alguns mecanismes per detectar i, sobretot, evitar el sexisme lingüístic en els dos àmbits que hem analitzat: el llenguatge jurídic i el dels mitjans de comunicació escrits. No tots ens serviran per a tots els casos, sinó que haurem de tenir en compte cada situació on es produeixi alguna manifestació de sexisme lingüístic i aplicar-hi la solució que millor escaigui. És important no abusar d'algun d'aquests recursos (o limitar-los a textos breus o a impresos), com l'ús de la barra inclinada o de la forma femenina i masculina sense abreujar, ja que poden conduir a redaccions molt estranyes, que produeixin un efecte forçat, antinatural, i que dificultin, en definitiva, la lectura i la comprensió del text. Per tant, cada autor haurà de valorar en cada cas quina solució s'ajusta millor a cada situació.

MARTA RIBAS I BRUGUER
JOSEP SALOM I GES

BIBLIOGRAFIA

- CENTRE UNESCO DE CATALUNYA (1992): *Recomanacions per a un ús no sexista del llenguatge*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- COMISSIÓ INTERDEPARTAMENTAL DE PROMOCIÓ DE LA DONA (1992): *Indicacions per evitar la discriminació per raó de sexe en el llenguatge administratiu*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- GARCIA MESEGUER, Álvaro (1988): *Lenguaje y discriminación sexual*, Barcelona, Montesinos.
- INSTITUTO VASCO DE LA MUJER (1998): *El lenguaje, más que palabras. Propuesta para un uso no sexista del lenguaje*, Gasteiz / Vitoria.
- GOUVERNEMENT DU QUÉBEC (1988): *Pour un genre à part entière. Guide pour la rédaction de textes non sexistes*, Quebec, Ministère de l'Éducation.
- INSTITUTO DE LA MUJER (1990): *Uso no sexista del lenguaje administrativo*, Madrid, Ministerio de Asuntos Sociales.
- LLEDÓ, Eulàlia (1991): *Que juguen a nines, els nens?*, «Guix», núm. 164.
- LLEDÓ, E. i PORQUERES, B. (1991): *Projecte per un lèxic bàsic no sexista*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- LLEDÓ, Eulàlia (1992): *El sexisme i l'androcentrisme en la llengua: anàlisi i propostes de canvi*, Bellaterra, ICE-UAB.
- LOMAS, Carlos (ed.) (1999): *¿Iguales o diferentes? Género, diferencia sexual, lenguaje y educación*, Barcelona, Paidós.
- MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA (1988): *Recomendaciones para el uso no sexista de la lengua*, Madrid, Serie Coeducación.
- MONTROYA, Brauli (1992): *El sexe masculí és lingüísticament conservador?*, «Escola Catalana», núm. 293.
- NOMBRA (1995): *En femenino y en masculino. La representación del femenino y el masculino en el lenguaje*, Madrid, Ministerio de Asuntos Sociales.
- OFICINA TÈCNICA DEL PLA D'IGUALTAT DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA (1999): *El sexe de la notícia*, Barcelona, Diputació de Barcelona.
- VIOLI, Patrizia (1991): *El infinito singular*, Madrid, Cátedra.
- YAGÜELLO, Marina (1989): *Le sexe des mots*, París, Pierre Belfond.